

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ ЖИНСИЙ ЭРКИНЛИГИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАРНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА КОМПЛЕКС ЁНДАШУВ ВА ПСИХОЛОГИК ТАЪМИНОТНИНГ ПРОЦЕССУАЛ МУАММОЛАРИ

Р.Б.Игамбердиев

Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг Қорақалпоқ академик лицейи
директори, подполковник

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18631199>

Вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигига қарши қаратилган жиноятларни тергов қилиш нафақат юқори профессионал малакани, балки жабрланувчининг нозик руҳий ҳолатини ҳисобга олувчи ўзига хос тактик ёндашувни талаб этади. Бугунги кунда анъанавий тергов услублари боланинг руҳий жароҳатини (ретравматизация) камайтириш ва айни пайтда тўлиқ далиллар базасини тўплашда етарли самара бермаяпти. Хусусан, тергов жараёнида психолог, криминалист ва тиббиёт мутахассисларининг ўзаро ҳамкорлигидаги тизимлиликнинг йўқлиги ҳамда масофавий сўроқ қилиш каби инновацион усулларнинг ҳуқуқий жиҳатдан тўлиқ мустаҳкамланмагани соҳада жиддий бўшлиқларни юзага келтирмоқда.

Ушбу муаммоларни бартараф этиш учун тергов ҳаракатларини мултидисциплинар (мажмуавий) асосда ташкил этиш ва психологик хавфсизлик кафолатларини жиноят-процессуал нормалари орқали такомиллаштириш бугунги куннинг кечиктириб бўлмас зарурати ҳисобланади.

1. Тергов жараёнида психолог иштирокининг “формал” характери

Қонунчиликда вояга етмаганлар иштирокидаги тергов ҳаракатларида психолог иштироки белгиланган бўлса-да, амалиётда тизимли муаммолар мавжуд:

Профессионал компетенция муаммоси: Кўпинча терговга жалб қилинадиган психологлар умумий таълим муассасалари ходимлари бўлиб, улар жинсий зўравонлик қурбони бўлган болалар билан ишлаш бўйича махсус “клиник” ёки “криминал” тайёргарликка эга эмас [1].

Процессуал мақомнинг ноаниқлиги: Психолог терговда фақат “кузатувчи” ёки “таржимон” вазифасини ўтаяпти. Унинг терговчига саволларни бола руҳиятига мослаштириш бўйича берган тавсиялари мажбурий кучга эга эмаслиги сабабли, тергов тактикаси шундайлигича қолмоқда [2].

2. Жабрланувчининг руҳий ҳолатини баҳолашдаги методик бўшлиқлар

Жинсий эркинликка қарши жиноятларни квалификация қилишда боланинг “оғиз ҳолати” ёки “иродасининг ифода этилиши” муҳим аҳамиятга эга:

Ташхис қўйишдаги кечикишлар: Суд-психологик экспертизаси жиноят содир этилганидан бир неча ой ўтиб ўтказилади. Бу вақт ичида боланинг бирламчи эмоционал реакциялари ва хотирасидаги муҳим деталлар “ҳимоя механизми” туфайли блокланади ёки ўзгаради [3].

Посттравматик стресс бузилиши (ПТСБ) ва далиллар: Тергов органлари боланинг “сукут сақлаши” ёки “кўрсатма беришни рад этишини” кўпинча ёлғон сифатида талқин қилади. Ваҳоланки, бу травманинг психологик оқибати бўлиб, уни илмий асослаб берувчи комплекс диагностика механизми тергов давомида қўлланилмайди [4].

3. Жабрланувчи ва гумон қилинувчи ўртасидаги “Юзма-юз қилиш” тактикасининг зиддиятлари

Амалдаги жиноят-процессуал нормаларида кўрсатмалардаги қарама-қаршиликларни бартараф этиш учун юзма-юз қилиш тергов ҳаракати назарда тутилади:

Психологик босим: Боланинг ўзига нисбатан жиноят содир этган шахс (айниқса у яқин қариндоши ёки таниши бўлса) билан бир хонада юзма-юз келиши унинг кўрсатмаларидан воз кечишига ёки қаттиқ кўрқув остида ёлғон гапиришига сабаб бўлади [5].

Процессуал альтернативанинг йўқлиги: Терговчиларда юзма-юз қилиш ҳаракатини визуал алоқасиз (масалан, махсус кўзгу ёки видеоалоқа орқали) ўтказиш бўйича қатъий ва мажбурий методик қўлланмаларнинг мавжуд эмаслиги жабрланувчи ҳуқуқларининг бузилишига олиб келмоқда [6].

Ушбу муаммолар шуни кўрсатадики, тергов тизимида “технократик ёндашув” (фақат фактларни йиғиш) ҳамон устуворлик қилмоқда, ваҳоланки вояга етмаганлар иштирокидаги ишларда “психологик-ҳимоявий ёндашув” (болани ҳимоя қилиш орқали ҳақиқатни аниқлаш) муҳимроқ. Процессуал нормаларнинг мослашмагани ва мутахассисларнинг тор ихтисослашмагани одил судловнинг сифатига тўғридан-тўғри тўсқинлик қилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Расулева Н.В. Вояга етмаган жабрланувчилар ва гувоҳлар иштирокида тергов ҳаракатларини ўтказишда психолог иштирокини такомиллаштириш. // "Ҳуқуқ ва бурч" журнали. – 2022. – №4. – Б. 12-18.

2. Юридик психология. Дарслик. / Муаллифлар жамоаси. – Т.: ТДЮУ нашриёти, 2020. – 320 б. (Вояга етмаганлар билан ишлаш бўйича бўлим).
3. Lamb, M. E., & Hershkowitz, I. The Forensic Interviewing of Children. // International Journal of Law and Psychiatry. – 2021. – Vol. 75. (Травмадан кейинги хотира сусайиши таҳлили).
4. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг Қарори. "Номусга тегиш ва жинсий эҳтиёжни ғайритабiiй усулда қондиришга доир ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида". (Экспертиза ва далилларни баҳолаш бўйича кўрсатмалар).
5. V. Vieth. "The Case for Remote Testimony of Child Victims". // National Child Protection Development Center. – 2022.
6. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime. – New York, 2019.

